

Dona i esport a Espanya: estat de la qüestió i proposta interpretativa

■ NÚRIA PUIG BARATA

Professora de Sociologia de l'esport.
INEFC-Barcelona

■ SUSANNA SOLER PRAT

Professora de Multiculturalisme i Gènere en l'Activitat Física i l'Esport.
INEFC-Barcelona

■ Paraules clau

Dona, Esport, Diferència, Desigualtat

Resum

L'article descriu i interpreta la situació de la dona a Espanya. Cada part es dedica a analitzar la situació en un àmbit determinat: lleure, alt nivell i llocs de decisió. La interpretació es fa des de dues perspectives teòriques: la del feminisme de la diferència i la del de la desigualtat.

Introducció

L'anàlisi de la participació de les dones espanyoles a l'esport, qualsevol que en sigui el tipus de pràctica –lleure, alt nivell o càrrecs ocupats en llocs de decisió (presidentes, directores, coordinadores...)– fa palès un fenomen que resulta una mica paradoxal. Totes les enquestes efectuades sobre els hàbits esportius de la població des d'inicis dels anys vuitanta mostren que el gènere és una variable independent fonamental per a comprendre'ls. Aquesta variable mostra reiteradament “formes diferents de relacio-

nar-se amb l'esport” (García Ferrando, 1997, p. 216). És a dir, a mesura que les espanyoles han anat accedint a aquesta activitat, en comptes de reproduir conductes masculines, l'han modelat segons altres paràmetres; han creat una cultura esportiva pròpia. Les dones hi projecten els valors que han adquirit en el curs de la seva socialització, tot reproduint així les relacions de gènere existents. Ara bé, alhora, la creació d'aquests espais i temps de l'esport femení han fet possible l'emergència d'altres maneres de fer i entendre l'esport. Les dones tenen presència en el món de l'esport i això hi ha portat canvis molt profunds. I, tot plegat, amb resistències per part de molts homes –sobretot en les estructures de l'esport federat i de competició– i amb enormes obstacles per a les dones. En parlar d'un fenomen una mica paradoxal ens referim a tot el que acabem de descriure: al nostre entendre, la situació de la dona a l'esport no només és un lloc de reproducció dels estereotips hegemònics associats al gènere sinó també –igual que en altres esferes de la vida social espanyola– un espai de confrontació i de creació de noves formes de relació. De tot plegat, ens n'ocupem a les pàgines que segueixen.

Esport de lleure

A Espanya practiquen un esport o més d'un el 46 % dels homes i un 27 % de les

dones.¹ Des que es disposa d'estadístiques, l'augment de la participació esportiva ha estat més gran entre els homes que no pas entre les dones. Entre 1968 i 1995 la dels primers ha estat d'un 30 % mentre que per a les segones fou d'un 25 % (Consejo Superior de Deportes, 2000, p. 23). Pel que fa a l'interès per l'esport, les diferències també són importants: el 72 % dels homes i el 48 % de les dones diuen estar interessats per aquesta activitat. Ara bé, més interessant que les diferències quantitatives ho són les qualitatives. Molts indicadors mostren la forma distinta segons la qual homes i dones practiquen l'esport.

A la *taula 1* s'indiquen els esports més practicats per les unes i els altres. Més de la meitat dels homes que practiquen l'esport juguen a futbol, ja sigui en camp gran (34 %) o futbol sala (22 %). Encara que el futbol sala tingui un caràcter més recreatiu que el practicat en camp gran, es tracta d'una activitat de sociabilitat masculina amb la qual la gran majoria de les espanyoles s'adiuen poc. Prefereixen, en canvi, la natació –que ha de ser entesa com una pràctica de manteniment o recreativa, segons les èpoques de l'any–, l'aeròbic, la gimnàstica rítmica, la dansa i la gimnàstica de manteniment. Activitats totes elles que reproduïxen els patrons tradicionals de l'estereotip de feminitat a Espanya.

Aquesta diferenciació d'un món masculí i un de femení en l'esport es reproduïx en analitzar els motius de pràctica. “Fer

■ Abstract

The article describes and interprets the situation of women in sport in Spain. Each part takes into account the situation of women in sport in different fields: leisure sport, top level sport and making decision positions. The interpretation of the situation is made from two theoretical perspectives: the feminist theories of Difference and the one of Inequality.

■ Key words

Woman, Sport, Difference, Inequality

¹ La base estadística de la nostra anàlisi procedeix, fora d'excepcions que s'indiquen, de M. García Ferrando, 2000.

■ **TAULA 1.**

Esports més practicats segons el gènere a Espanya (en % respecte del total de practicants).*

HOMES	%	DONES	%
Futbol, futbol sala	56	Natació	53
Natació	30,5	Aeròbic, rítmica, dansa	29
Ciclisme	29	Gimnàstica manteniment	22
Tennis	16	Ciclisme	11
Excursionisme	14	Excursionisme	11
Bàsquet	13	"Jogging"	9
"Jogging"	12	Bàsquet	9
Gimnàstica de manteniment	11	Tennis	8
Atletisme	9	Voleibol	6
		Esquí i d'altres esports d'hivern	4

Font: García Ferrando, Puig i Lagardera, 2002.
 * La suma dels percentatges és superior a 100 perquè la pregunta del qüestionari permetia de donar més d'una resposta.

exercici" és tan important per a homes com per a dones. En els altres casos les prioritats varien i "mantenir la línia" és un motiu que expressa un 20 % de les dones davant de solament un 9 % dels homes.

En aquesta línia de reflexió, s'observa que les diferències més grans s'aprecien en relació amb la competició o amb l'opinió que se'n té i si es fa o no en el moment de practicar algun esport. Un 19 % dels homes que practiquen esport participen en competicions mentre que el percentatge de dones és d'un 8 %. El mateix s'esdevé amb la possessió d'una llicència federativa (26 % d'homes i 9 % de dones). Quan es tracta d'esport sense competir la relació s'inverteix: 57 % dels homes davant d'un 80 % de les dones.

Aquesta conducta tan diferent davant la competició i l'esport organitzat desemboca en el fet que la presència femenina sigui diferent en cada un dels tres sectors de què es compon el sistema esportiu espanyol. Així, dependent de si tracta del sector voluntari, del públic o del comercial, la participació de les dones i el tipus d'ofertes realitzades varien.

El sector voluntari –el de clubs i federacions– és el que menys ha integrat les dones. No només aquestes hi tenen menor presència sinó que, en molts casos –sobretot pel que fa a les esportistes d'e-

lit– el sistema patriarcal imperant oposa seriosos obstacles a la seva incorporació.

En termes generals, solament un 17 % diu pertànyer a un club esportiu en el sentit tradicional del terme. Moltes d'elles, tanmateix, pertanyen a clubs municipals o als anomenats "clubs" del sector comercial. Les informacions es poden precisar més segons àrees geogràfiques i tipologies de clubs. En una enquesta realitzada per Antonio Moreno a Barcelona, el 27 % de les persones afiliades als clubs eren dones (Heinemann, Puig, López i Moreno, 1997, p. 47-48). Ara bé, aquesta xifra varia molt segons si es tracta de clubs grans o petits. Com més gran és el club, més gran és la presència de dones; així, els que superen les 1.000 persones afiliades compten amb un 37,7 % d'aquelles, i els de menys de 100 amb el 20 %. A més a més, un 37,5 % dels clubs amb menys de 300 associats no tenen cap dona entre els seus membres (Heinemann *et al.*, 1997). A la ciutat de Sevilla, –on predominen els clubs de petites dimensions– les dones representen el 25 % de les persones afiliades i en una quarta part dels clubs no n'hi ha cap (Escalera *et al.*, 1995, p. 45). Igualment, a Galícia, la presència de les dones en els clubs és d'un 19 % (Gambau, 2002). A més a més, en un 33,5 % dels clubs les dones

no hi assoleixen el 20 % i entre ells també s'han classificat aquells en els quals no n'hi ha cap.

Podem avançar un conjunt d'explicacions que justifiquen l'escassa presència de les dones als clubs. En general, les ofertes que aquests fan s'orienten a les modalitats esportives tradicionals i a les orientades a la competició (Moreno, 1997; Puig, García i López, 1999). A la *taula 1* ja hem vist que les dones practiquen preferentment natació recreativa, aeròbic, rítmica i dansa i gimnàstica de manteniment; la majoria dels clubs espanyols no s'han obert a aquestes noves tendències de la pràctica esportiva. La cultura organitzativa requereix una certa implicació en la vida del club i això pot no interessar moltes dones, que ja tenen el seu nucli d'integració en la família i en la feina (per a les que són professionalment actives). Com que les seves vides es troben molt lligades als ritmes dels altres membres de la família, busquen un tipus d'oferta més orientada a donar un servei, més flexible, la qual solament es dona als clubs grans (més professionalitzats i comercialitzats) o al sector comercial.

En efecte, el sector comercial, i, parcialment també el públic, és molt més atractiu per a les dones que no pas per als homes. Així, mentre solament el 4 % dels homes que practiquen diuen fer-ho en un gimnàs comercial, el percentatge s'eleva a un 12 % en el cas de les dones (García Ferrando, 1997, p.153). D'aquest sector és del que disposem de menys informació empírica, però, tant els testimonis de persones que s'hi troben vinculades, com les investigacions parcials que hi ha, indiquen que el seu públic per excel·lència són les dones (Buñuel, 1992).

El sector públic, en els seus programes de promoció, ha captat moltes dones i també tots els col·lectius no integrats en el sector voluntari o per als quals, a causa de les seves possibilitats econòmiques, el sector comercial no era accessible (García Ferrando, 2001). Tot i amb això, les seves estratègies d'actuació han variat molt. A partir de les primeres eleccions municipals democràtiques de 1979, els ajuntaments van començar a fer programes de promoció esportiva. Al començament, es tracta-

va d'accions indiscriminades que afavoren sobretot els nens i nenes i els homes joves; en els casos en què s'ha portat un recompte estadístic de la participació, la proporció que s'ha donat oscil·la entre prop d'un 58 % d'homes (totes les edats incloses) i un 42 % de dones (García, 1999). Amb el temps, s'ha anat prenent consciència de la necessitat d'oferir programes específicament adaptats a cada col·lectiu i, de forma molt especial, a les dones adultes (García, 1999). Allà on això s'ha realitzat, els resultats són molt positius pel que fa a la resposta de participació però, de moment, no se'n poden oferir dades estadístiques respecte d'aquest tema.

Finalment, en aquesta valoració sobre la participació de les dones en l'esport de lleure, cal referir-se a les diferències existents segons la condició socioeconòmica. Aquestes són enormes i posen de manifest que aquesta variable també té un elevat poder discriminatiu en la determinació dels hàbits esportius de la població. Així, a l'enquesta realitzada per García Ferrando l'any 2000, sobre els hàbits esportius de la població espanyola, un 53 % de les dones pertanyents als grups de professionals, tècnics i estudiants practiquen esport, mentre que les mestresses de casa –que es comporten de forma similar als agricultors i jubilats– ho fan en un 20 % (García Ferrando, 2001, p. 193-195). La informació, a més a més, no recull la freqüència de pràctica sinó que agrupa totes les practicants; probablement, la regularitat i la intensitat en la pràctica és més elevada entre les dones del primer grup, les quals, a més a més d'un capital econòmic, compten amb un capital cultural i social que les fa més capaces d'organitzar i gestionar el seu temps. Recordem que a l'inici d'aquest apartat escrivíem que el percentatge de dones que practiquen l'esport sense tenir en compte diferències d'edat i condició socioeconòmica és d'un 27 %. Així, encara que haguem pogut perfilar uns trets comuns que ens permeten de parlar d'una cultura esportiva femenina, no hem d'oblidar les importants diferències que es donen en el seu el sí. Unes a causa de la condició

socioeconòmica, d'altres pel tipus de pràctica realitzada, tal i com veurem en l'apartat següent, que s'ocupa de les dones que practiquen l'esport d'alt nivell.

Les dones a l'esport d'alt nivell

Segons les dades referides a dones que compten amb una llicència federativa o que participen en competicions, presentades a l'apartat anterior, ja es pot deduir que el nombre de dones que participen en l'esport d'alt nivell és molt inferior al dels homes. En total, posseeixen llicència federativa en alguna de les 55 federacions nacionals existents a Espanya i que han proporcionat dades disgregades segons gènere 375.139 (20 %) dones i 1.860.628 (80 %) homes (García Ferrando, 1997, p. 77-78). La diferència és molt més gran

que en l'esport d'oci. A més a més, segons l'esport de què es tracti, la participació de dones és major o menor (García Ferrando, 1997, p. 63). L'existència de dones és molt escassa o nul·la en esport aeri, automobilisme, billar, bitlles, boxa, ciclisme, columbofília, futbol, motociclisme, petanca i rugbi. Una distribució més equilibrada es troba en atletisme, bàsquet, handbol, esports d'hivern, esgrima, golf, natació, patinatge i tennis. En gimnàstica i voleibol el nombre de llicències femenines supera el de les masculines. Aquestes dades generals també es repeteixen en anàlisis d'àmbits geogràfics més reduïts, com és el cas de l'estudi realitzat per Gambau (2002) en relació amb els equipaments de competició dels clubs esportius a Galícia. La menor presència de dones en el món de l'esport federatiu també es reflecteix en la seva participació en els JJOO. A la taula 2 figura la participació espanyola en els Jocs, segons gènere. En total, el

■ TAULA 2.
Participació espanyola als JJOO segons el gènere.

	HOMES	%	DONES	%	TOTALS
París 1900	6	100	0		6
Anvers 1920	63	100	0		63
París 1924	118	98	2	2	120
Amsterdam 1928	85	100	0		85
Los Angeles 1932	5	100	0		5
Londres 1948	71	100	0		71
Hèlsinki 1952	32	100	0		32
Melbourne 1956	6	100	0		6
Roma 1960	153	93	11	7	164
Tòquio 1964	58	95	3	5	61
Mèxic 1968	151	99	2	1	153
Munic 1972	132	96	5	4	137
Montreal 1976	120	92	10	8	130
Moscou 1980	163	94	10	6	173
Los Angeles 1984	190	91	19	9	209
Seül 1988	257	87	40	13	297
Barcelona 1992	503	78	141	22	644
Atlanta 1996	307	76	97	24	404
Sydney 2000	224	72	89	28	313
TOTALS	2.644	86	429	14	3.073

Font: Elaboració pròpia a partir de: Consejo Superior de Deportes, 2000: 33

■ **TAULA 3.**
Participació espanyola als JJOO i medalles olímpiques obtingudes segons el gènere.

	PARTICIPACIÓ				MEDALLES			
	HOMES		DONES		HOMES		DONES	
	TOTAL	%	TOTAL	%	TOTAL	%	TOTAL	%
Fins a Atlanta'96	2.420	87,6	340	12,3	194	84,7	35	15,2
Sydney 2000	224	72	89	28	7	63,6	4	36,3

Font: Elaboració pròpia a partir de: Consejo Superior de Deportes, 2000:33-34 i <http://www.ado.es>

86 % dels participants han estat homes i el 14 % dones (Consejo Superior de Deportes, 2000). Tanmateix, la participació d'aquestes últimes ha anat en augment; en aquest sentit, es va produir un salt molt important amb motiu dels JJOO de Barcelona. A Seül 88 van ser el 13 % de la delegació espanyola i a Barcelona van passar a ser el 22 %. Segons els analistes, a Barcelona '92, Espanya es va situar en la mitjana inferior dels països desenvolupats pel que fa a participació femenina (Sánchez Bañuelos, 1992, p. 139). A Atlanta'96 i sobretot a Sydney 2000 es va arribar a nivells superiors. Aquesta progressió sembla que és general a tot l'esport de rendiment; a títol d'exemple podem esmentar que el "programa d'alt rendiment" de l'any 2000 de la Unió de Federacions Esportives Catalanes (UFEC) –entitat que agrupa totes les federacions esportives a Catalunya– va donar suport a 43 dones (41,3 %) i 61 homes (58,6 %) i a sis equips masculins i dos de femenins (*El Mundo Deportivo*, 2000).

I encara que les dones estiguin molt menys representades que els homes en l'esport d'alt nivell, els seus resultats –si més no pel que fa a medalles obtingudes en els JJOO– són proporcionalment superiors als dels seus companys. A la *taula 3* oferim aquesta informació, bo i diferenciant els resultats de Sydney dels d'anteriors celebracions.

Quines reflexions es poden fer respecte a la situació de la dona espanyola a l'esport d'alt nivell? Segons el nostre parer, hi ha diversos aspectes a destacar. El

primer, és la forma amb què les estructures patriarcal de la societat espanyola es reproduïxen de manera particularment aguditzada en aquest àmbit; i això de formes molt variades. Malgrat els progressos que s'han produït i dels quals hem pogut aportar evidències empíriques, l'esport d'alt nivell femení –tret d'excepcions que es troben sobretot entre les campiones consagrades– és la història d'una lluita constant per obtenir la igualtat davant l'esport masculí. Els problemes s'aguditzen en els esports que es consideren masculins; en aquests casos, el rebuig i les dificultats són encara més grans (Martín, 1993). En termes generals, si en un club falten diners, els més afectats són els equips i les atletes femenines, perquè és d'on primer es restringeixen els suports tècnics (entrenadors, massatgistes, delegats); els professionals de pitjor qualificació aniran a parar als equips femenins; davant el dubte, se selecciona l'home; no falten tampoc les humiliacions vers les dones que viuen la seva identitat de gènere segons paràmetres allunyats del que es considera femení, incomoden les dones que reclamen els seus drets, mentre que als homes no els cal ni protestar, perquè es considera de justícia satisfer-los... Aquesta situació es veu reforçada per:

1. Els mitjans de comunicació, tal com han demostrat a consciència Maria Eugènia Ibáñez i Manuela Lacosta (1998, 1999, 2003); segons les autores, l'esport femení en aquests mitjans "no té rostres" (Ibáñez i Lacosta, 1999, p. 3); i
2. El repartiment de tasques domèsti-

ques, que continuen assumint en gran part les dones; en relació amb aquest tema, Cristina Mayo, entrenadora d'equips femenins d'handbol d'elit i professora a la Facultat de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport de València, indicava, el 1992, que les poques esportistes d'alt nivell que estan casades veuen incrementat el seu treball domèstic atès que han de posar més roba a rentar (mitjons, xandalls, samarretes, dessuadores...) i cuinar amb més cura per seguir la dieta apropiada per al seu treball esportiu (Mayo, 1992, p. 126-127). Segons les dades més recents de què disposem pel que fa a la distribució de les tasques domèstiques, pot ser que la situació no hagi variat gaire a començament del segle XXI.

Tanmateix, aquesta situació d'evident discriminació, que cal combatre i denunciar, no explica en la seva totalitat la realitat de les dones esportistes d'alt nivell. Segons el nostre entendre, la referència a una cultura esportiva femenina també és una perspectiva teòrica adequada per entendre unes altres de les seves dimensions. Si analitzem les seves actituds i maneres de fer comprovem que generen un sistema de normes, de valors i un món de representacions simbòliques propi i clarament diferenciat del masculí. Reaccionen diferent davant la victòria, tenen d'altres escales de valors, són més autoexigents, tenen una gran motivació cosa que, ben segur, els ha permès de superar els obstacles d'accés en aquest món... Fins i tot ens sembla que aquest conjunt d'aspectes són els que poden explicar els millors resultats que obtenen. D'una banda, han de superar més barres per arribar a ésser seleccionades; i, de l'altra, un cop que ho han estat, tenen actituds que afavoreixen més l'autosuperació. En una investigació que vam realitzar, fa ja algun temps, sobre esportistes d'alt nivell, vam obtenir un resultat summament paradoxal i que va en la línia del que apuntem (Puig, 1996). Es va preguntar a homes i dones respecte a les dificultats més importants que trobaven per portar endavant la seva carrera esportiva. Doncs bé, encara que totes les evidències empíriques i l'experiència

quotidiana indiquen que els homes estan més recolzats per les institucions que no pas les dones, estadísticament resultava que la dificultat més significativa per a les dones eren elles mateixes (falta de treball, inseguretat, poca dedicació...) i per als homes les institucions. No deixa de ser preocupant que elles no percebin fins a quin punt treballen en un entorn que els és menys favorable però, en tot cas, és possible que aquest judici tan crític sobre elles mateixes les ajudi a ser més exigents i donar un rendiment superior al dels homes.

Finalment, és molt important diferenciar entre els estereotips associats al gènere –que configuren un sistema de creences segons les quals hi ha unes activitats esportives més adequades per a homes o per a dones– i *allò que aquestes persones en situacions concretes fan*. És a dir, encara que el món de l'esport d'alt nivell estigui molt dominat per un sistema de normes patriarcals i les dones pateixin un tracte discriminatori, els estudis de què disposem no mostren que l'entorn els afecti en el seu dia a dia ni que els produeixi un conflicte de rols (García Ferrando 1987, 1996; Martín, 1993; Puig, 1996; Martín i Puig, 1996). Si han fet de l'esport el seu entorn socialitzador principal és perquè les compensacions són superiors a les dificultats que hi troben. En aquest tipus d'esport, exactament tal i com està, han trobat un espai en el qual es realitzen, que –malgrat els obstacles– les satisfà i en el qual han construït la seva pròpia identitat de gènere. Identitat que no es correspon amb l'estereotip hegemònic en la majoria dels casos. A reflexions similars pot conduir l'anàlisi de la situació de les dones en llocs de decisió (*decision making positions*), aspecte que tractem a l'apartat següent.

Dones en llocs de decisió de l'esport

Hem interpretat com a llocs de decisió tant els que s'ocupen de forma voluntària –càrrec directiu en una federació, per

■ TAULA 4.

Participació de la dona en el mercat esportiu laboral segons sectors (en %).

	SECTOR PÚBLIC	SECTOR VOLUNTARI	SECTOR COMERCIAL
Homes	77,2	84	77,5
Dones	22,2	16	22,5

Font: Elaboració pròpia a partir de: Martínez del Castillo *et al.*, 1991.

exemple– com els que s'exerceixen com a activitat laboral. En tots dos casos hi ha llocs de decisió de més o menys rang jeràrquic.

La presència de la dona en el món esportiu laboral és inferior a la seva participació en el mercat de treball en general. A Espanya treballen aproximadament un 35 % de les dones, xifra molt inferior a la d'altres països europeus. En l'esport, la seva participació es redueix encara més. L'any 1991 –l'últim del qual disposem d'una enquesta per a tot el país– treballava una dona cada quatre homes (Martínez del Castillo, 1993, p. 110). Tanmateix, la seva presència és major o menor segons els sectors de què es tracti, tal i com es pot apreciar a la *taula 4*. Encara que en tots els casos la presència femenina és reduïda, en el cas de l'esport federat encara ho és més; aspecte que és corroborat per les anàlisis qualitatives que hem trobat. Mercè Curull, actual sotsdirectora general del Consell Català de l'Esport, que anteriorment també havia ocupat càrrecs rellevants a l'Administració Pública, expressava amb aquestes paraules les seves vivències en relació amb la seva arribada al món de l'esport: “he tingut una barreja de sentiments molt complicada (...) m'he sentit sola, anormal (...) envoltada d'homes, amb un cercle d'homes que s'anaven tancant en el seu cercle i jo em quedava fora, i jo m'havia de fer un espai allà amb els colzes per poder entrar al cercle...” (Curull, 1999). Vegem ara, la posició de les dones en els càrrecs de decisió.

La recomanació del COI feta el juliol de 1996, segons la qual l'any 2000 hi hauria d'haver pel cap baix un 10 % de dones en càrrecs de decisió es compleix en rares

ocasions. Comencem pel sector voluntari on s'engloba l'esport federat.

El nombre de dones presidentes de federacions ha estat sempre molt escàs i, de moment, no ha variat. El 1993 n'hi havia dues i el 1999 una; en tot cas, són situacions anecdòtiques. La presència de càrrecs femenins augmenta a les federacions d'esports en les quals el nombre de dones federades és més gran però, tot i amb això, poques vegades són majoria. A l'estudi ja comentat sobre els clubs esportius a Galícia (Gambau, 2002), les dones no arriben a ser el 10 % en els càrrecs de presidència o vicepresidència i, com a vocals de les juntes directives, la seva participació oscil·la al voltant del 15 %. Pel que fa a càrrecs remunerats, la proporció creix una mica. Als càrrecs de gerència, coordinació d'àrea i tècnics esportius la seva presència és del voltant d'un 20 %.

L'estudi més afinat que hem localitzat sobre aquest tema és el portat a terme per la “Comissió Dona i Esport” del Comitè Olímpic Català (COC, 2000) entre les dones que ocupen càrrecs directius a les federacions esportives catalanes, a la Unió de Federacions Esportives Catalanes (UFEC) i a la Comissió Executiva del COC. Entre febrer i octubre del 2000 n'hi havia 59, de les quals la meitat van respondre el qüestionari que els va ser tramès. Només hi ha dues dones presidentes de federació, al febrer no hi havia cap dona a la Junta directiva de la UFEC i a l'octubre se n'hi havia incorporat una; al Comitè Executiu del COC –organisme en l'àmbit del qual s'estava realitzant la investigació– no n'hi havia cap. La proporció d'altres càrrecs de responsabilitat a les federacions era d'un 7,2 % al febrer i va augmentar fins a un 8,8 % a l'octubre. A l'octubre, el 10 %

de dones amb càrrecs de decisió només era superat en un 31 % de federacions,² en un 26 % la seva presència oscil·lava entre l'1 % i el 10 % i a les restants no n'hi havia cap; entre febrer i octubre la situació va millorar una mica. En el cas de les 29 federacions d'esports olímpics solament 8 superen la quota del 10 %. Les posicions en què estan més representades són les vocalies i comissions tècniques que en la jerarquia de càrrecs de decisió es troben entre les menys importants.

Qui són aquestes dones? En més de la meitat dels casos són dones adultes entre 40 i 55 anys, de les quals gairebé un terç té fills i filles. També prop d'un terç són universitàries que treballen a jornada completa. Segons els seus testimonis, els membres de la família depenen més d'elles en l'aspecte assistencial (62 %) que no pas econòmicament (46,5 %). El 40 % realitza les tasques domèstiques o assistencials tota sola, en el 21 % dels casos afirmen que se les reparteixen entre els membres de la família i en un altre 34,5 % tenen ajuda remunerada de l'exterior. Gairebé un 40 % van ser esportistes que havien participat en competicions de nivell internacional. La majoria dedica al càrrec federatiu entre 9 i 14 hores la setmana. Tan sols un 21 % considera que ser dona ha dificultat la seva tasca en el càrrec que ocupa, encara que un 83 % considera que cal emprendre accions perquè hi hagi més dones en aquests càrrecs. Segons aquestes últimes dades, i igual que en el cas de les esportistes d'alt nivell, aquestes dones no perceben amb claredat els obstacles que, com a dones, han hagut de superar per accedir a les posicions que ocupen. Tanmateix, davant la constatació que són poques les que es troben en aquests càrrecs, els sembla necessari que hi hagi més dones i entre els suggeriments que realitzen per aconseguir-ho proposen: establir quotes, "augmentar el nivell de consciència social i de les dones en particular; introduir-s'hi a poc a poc, demos-

trant les capacitats i tenint més iniciatives; alliberar les dones de les responsabilitats familiars; més formació; millor presència en els mitjans de comunicació; dimensionar les tasques directives..." (COC, 2000, p. 14). Segons Mercè Curull, fa falta un model de direcció femenina en l'esport, model que ja es dona en altres àmbits de la vida social, encara que no en l'esportiva (Curull, 1999, p. 2). Així mateix, aquesta autora es planteja si les dones volem entrar en aquest àmbit de l'esport federat, en el qual és on més arrelades es troben les estructures patriarcals; és un món d'homes, amb una cultura marcada per valors i normes masculins (Hall, 1996; Ibáñez, 2001; White, 2003). Perquè les dones hi accedeixin cal un canvi radical, no solament d'actituds i d'ideologies, sinó també de la cultura a què ens referim. Si les dones continuen assumint les tasques domèstiques en una major proporció que no pas els homes, han de canviar alhora l'organització familiar i les formes de funcionament en l'esport federat.

Pel que fa a càrrecs de decisió en altres sectors o tasques disposem de poca informació. En conjunt, sembla que entre les persones que compten amb titulacions superiors –les que, en general, exerceixen càrrecs de decisió– les diferències entre homes i dones es redueixen. Així, segons una enquesta realitzada a totes les persones que van obtenir la llicenciatura en educació física a l'INEFC de Barcelona entre els anys 1981 i 1997 treballa una dona cada dos homes i mig (Puig i Viñas, 2002). La seva presència augmenta en la docència,³ és inferior en l'esport federat i, en relació amb el total de llicenciades, treballen en la mateixa proporció que els homes en tasques de gestió.

La gran presència femenina en la docència no és una sorpresa perquè és un fenomen comú a molts països. Ensenyar és un càrrec de decisió, però també coneixem els problemes d'aquesta professió a mesu-

ra que s'ha anat feminitzant: ha perdut valoració social i els salaris s'han anat reduint progressivament. Una altra dada que tampoc no sorprèn és constatar que el món de l'esport federat és de difícil accés per a les dones, independentment de la titulació que tinguin. Tanmateix, sí que ens ha semblat d'interès observar que les dones es troben implicades en la gestió esportiva, àmbit respecte del qual sempre s'havia tingut la percepció que era dels homes. És cert que, segons les nostres dades, els seus salaris són inferiors, però creiem que la seva presència significativa en la gestió pot ser un indicatiu de canvis que s'estan donant, favorables a una valoració del quefer femení en el sector serveis en general (empatia, capacitat de treball en equip, diàleg) (Piazza, 1999; Puig, 2000a i 2002).

Sobre la situació de la dona i l'esport a Espanya: proposta interpretativa

Al final d'aquesta mirada sobre la situació de la dona i l'esport a Espanya, volem fer una proposta sobre la forma com, segons el nostre entendre, ha de ser interpretada la situació.

Ens sembla d'una importància fonamental analitzar la incorporació de la dona a l'esport com el procés de la creació d'una cultura esportiva femenina. Des de les primeres enquestes, la seva incorporació a l'esport ha estat numèricament important. Ara bé, el fet rellevant és que les dones no han imitat el món masculí sinó que n'han creat un de propi. Per a Montse Martín (1999), que es basa en les propostes de Bourdieu, les persones que practiquen l'esport configuren un camp amb interaccions, diversitats, conflictes generats pels capitals (econòmic, cultural, social i simbòlic) de què són portadores i que són específics en cada situació. Cada camp és únic i diferent dels altres. D'aquí ve que les

² Ens sembla rellevant informar sobre quines són les primeres federacions que consten a la llista d'aquest grup: Federació Catalana (FC) de Paràlisi Cerebral (60 % de presència femenina), FC de Disminuïts Psíquics (38,5 %), FC de Salvament i Socorrisme (43 %), FC de Gimnàstica (55 %), FC de Rem (33,4 %) i FC d'Esquí Nàutic (33,4 %).

³ La dada coincideix amb l'enquesta de 1991 segons la qual un 33 % de les persones que treballaven en la docència eren dones davant d'un 66 % que eren homes (Martínez del Castillo *et al.*, 1991).

dones configuren els camps esportius de forma distinta a la dels homes i això tant en l'esport de recreació com en el d'alt nivell.

Aquest fenomen no solament es dona en l'esport sinó en tots els àmbits de la vida social. Nombrosos estudis realitzats a Espanya sobre la percepció que les dones tenen de si mateixes posen de manifest que han anat incorporant valors que socialment es consideren positius (intel·ligent, treballadora, activa, responsable...) revalorant, al mateix temps, valors tradicionals, com ara l'atenció als altres, la sensibilitat, la calidesa... (Ortega, 1996; Viladot, 1993). Hi ha qui interpreta que aquesta estratègia de diferenciació és "un primer pas cap a la cohesió i solidaritat entre les dones" (Viladot, 1993, p. 91). Els homes, tanmateix, es mantenen en les percepcions tradicionals, es resisteixen i se senten insegurs davant del canvi en les relacions de gènere (Alberdi, 1999; Viladot, 1993).

Aquesta perspectiva d'anàlisi ens ha permès de veure els canvis esdevinguts en el sistema esportiu espanyol. Si no haguessim seguit els espais i els temps de l'esport femení, podríem continuar caient en l'error de considerar que l'esport continua sent únicament l'esport federat. La incorporació de la dona al món de l'esport, paral·lela a la construcció i actuacions de l'Estat del benestar, ha anat acompanyada de la multiplicació d'organitzacions i de maneres d'entendre i practicar l'esport. Elles han construït i reproduït la seva identitat de gènere de forma distinta als homes.

També és important d'entendre per què valorem positivament una cultura esportiva femenina. Per fer-ho, ens basem principalment en les teories femenines de la Diferència que estan resultant l'eix vertebrador de les actuacions feministes a Espanya i a Itàlia.⁴ La constitució d'una cultura esportiva femenina no significa, ni de bon tros, que les dones es limitin a reproduir l'estereotip hegemònic de feminitat, tot consolidant així situacions de desigualtat –i fins i tot d'opressió– davant dels homes.

És, per contra, projectar en la societat valors i maneres de fer més ajustats als desigs i necessitats de les dones. Pensar la cultura esportiva femenina en ella mateixa és, també, trencar amb categories binàries de pensament (Pfister, 1997) i analitzar concretament quina és la contribució de les dones a la vida social sense prendre com a únic paràmetre d'anàlisi el món masculí.

Tanmateix, i aquest és el segon aspecte que hem de prendre en consideració, tampoc no es pot ignorar que en relació amb altres àmbits de la vida pública espanyola, la presència de les dones a l'esport és menor. A més a més, en l'esport federat hi ha encara moltes evidències respecte al rebuig o a la infravaloració de la presència femenina. Així, mentre veiem que les dones abraçen amb entusiasme l'esport d'alt nivell, obtenen resultats proporcionalment millors que els homes, i hi construeixen la seva identitat de gènere, continuen persistent en aquest món greus obstacles per al seu ple reconeixement i igualtat de tracte (Puig, 2001b). Accions encaminades a acabar amb aquesta situació són del tot necessàries. Des del punt de vista teòric no es pot oblidar que la cultura esportiva femenina ha de ser analitzada en el context d'una societat patriarcal.

Així doncs, Diferència i Desigualtat són les dues perspectives d'anàlisi que ens sembla necessari utilitzar simultàniament per interpretar les dades que hem anat presentant al llarg de l'article i que pretenen d'oferir una visió de la situació de la dona i l'esport a Espanya.

Bibliografia

- Alberdi, I. (1999). Las imágenes de hombres y mujeres. A I. Alberdi, *La nueva familia española* (p. 265-298). Madrid: Taurus.
- Buñuel, A. (1992). *La construcción social del cuerpo: prácticas gimnásticas y nuevos modelos culturales*. Madrid: Editorial de la Universidad Complutense.
- Comitè Olímpic de Catalunya - Comissió Dona i Esport (2000). *Situació de la dona directiva a*

les federacions esportives catalanes. Barcelona: Proyecto d'investigació no publicat.

- Consejo Superior de Deportes (2000). *El deporte español ante el siglo XXI. Resúmenes, cifras y propuestas*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- (2001). *Los españoles y el deporte: Prácticas y comportamientos en la última década del siglo XX. Encuesta sobre los hábitos deportivos de los españoles, 2000*. Madrid: Ministerio de educación, cultura y deporte.
- Curull, M. (1999). Posicionamiento de las mujeres frente a los organismos deportivos. A *III Fórum Olímpico "Las mujeres y el movimiento olímpico: presente y futuro"*. Barcelona: Comunicació no publicada.
- El Mundo Deportivo* (2000). Programa de alto rendimiento. *El Mundo deportivo*, Barcelona, 29 de desembre de 2000.
- Escalera, J; Díaz, A. L. i Martínez, J. G. (1995). *Asociacionismo deportivo en Sevilla*, Sevilla, Ayuntamiento de Sevilla, Instituto Municipal de Deportes.
- Gambau, V. (2002). *Estudio de la organización de los clubes deportivos en Galicia: un análisis empírico*. La Corunya: Instituto Nacional de Educación Física, Universidade da Coruña, tesis doctoral.
- García Ferrando, M. (2001). La gestión del deporte en el ámbito municipal: de la promoción a la fidelización del cliente. A M. Latiesa, P. Martos. i J. L. Paniza, *Deporte y cambio social en el umbral del siglo XXI* (Vol. 2, p. 295-320). Madrid: Librerías deportivas Esteban Sanz (Investigación social y deporte, 5).
- García Ferrando, M.; Puig, N. i Lagardera, F. (coord.) (2002). *Sociología el deporte*. Madrid: Alianza Editorial (2a edició).
- García Ferrando, M. (1997). *Los Españoles y el Deporte 1980-1995*. Madrid-Valencia: CSD-Tirant lo Blanch.
- (1987). La mujer en el deporte de alta competición: conflicto de roles y adaptación al modelo deportivo dominante. El caso del atletismo español. A AA.VV., *Mujer y deporte* (p. 21-51). Madrid: Ministerio de Cultura, Instituto de la Mujer.
- (1996). *Los deportistas olímpicos españoles: un perfil sociológico*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, Consejo Superior de Deportes.

⁴ Per a més informació sobre la seva aplicació a l'estudi de la dona i l'esport vegeu Martín (1999) i Puig (2001b).

- García, M. (1999). Posicionamiento de las mujeres frente a los organismos deportivos. A *III Fórum Olímpico "Las mujeres y el movimiento olímpico: presente y futuro"*. Barcelona: Comunicació no publicada.
- Hall, M. A. (1996). *Feminism and sporting bodies. Essays on theory and practice*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Heinemann, K.; Puig, N.; López, C. i Moreno, A. (1997). Clubs esportius a Espanya i a Alemanya: una comparació teòrica i empírica. *Apunts. Educació Física i Esports* (49), 40-62.
- Ibáñez, M. E. i Lacosta, M. (1998). Informació esportiva: només per a ells. A AA.VV., *Gènere i informació* (p. 87-160). Barcelona: Institut Català de la Dona, Ajuntament de Barcelona.
- (1999). Tratamiento hombre/mujer en los medios de comunicación. A *III Fórum Olímpico "Las mujeres y el movimiento olímpico: presente y futuro"*. Barcelona: Comunicació no publicada.
- Ibáñez, M. E. (2003). L'altra visió de l'esport. El tracte diferenciat que la dona rep en els mitjans informatius esportius. A *Revista Dones*, num. 13, Barcelona.
- (2001). L'absència femenina en la gestió de l'esport. A *Revista Dones*, núm. 5, Barcelona.
- Martín, M. (1993). *Les esportistes d'alt nivell a Catalunya*. Barcelona: Direcció General de l'Esport - Projecte d'investigació no publicat.
- (1999). *Making sense of the first stage in the history of women's rugby in England (1978-1985): difference and multiplicity in gender and rugby*. Roehampton Institute London: M.A. in Sport, Culture and Development, tesi de màster no publicada.
- Martín, M. i Puig, N. (1996). Las deportistas de alto nivel que practican deportes llamados masculinos en Cataluña. A R. Sánchez Martín (ed.), *La actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996)* (p. 147- 154). Pamplona: Asociación Española de Investigación Social aplicada al Deporte.
- Martínez del Castillo, J. (1993). La construcción económica y social del mercado deportivo de trabajo. *Apunts. Educació Física i Esports*, (32), 106-117.
- Mayo, C. (1992). Problemas prácticos de la mujer deportista. A AA.VV., *El ejercicio físico y la práctica deportiva de las mujeres* (p. 135-140). Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, Instituto de la Mujer.
- Moreno, A. (1997). *Clubes deportivos en la provincia de Barcelona*. Barcelona: Tesi doctoral en preparació.
- Mosquera, M. J. i Puig, N. (2002). Género y edad en el deporte. A M. García Ferrando, N. Puig i F. Lagardera (coord.), *Sociología Del deporte* (p. 99-131), Madrid: Alianza Editorial.
- Ortega, F. (1996). La esquivia igualdad: el género y sus representaciones sociales. A M.ª A. García de León, M. García de Cortazar i F. Ortega (eds.) *Sociología de las mujeres españolas* (p. 309-324). Madrid: Editorial Complutense.
- Pfister, G. (1997). Integration oder Segregation - Gleichheit oder Differenz. Kontroversen im Diskurs über Frauen und Sport. A U. Henkel i S. Kroner (eds.), *Und sie bewegt sich doch!. Sportwissenschaftliche Frauenforschung - Bilanz und Perspektiven* (p. 39- 68). Pfaffenweiler: Centaurus-Verlagsgesellschaft.
- Piazza, M. (1999). Dal lavoro di cura al lavoro professionale. Sinergie, contaminazioni, versioni. A AA.VV., *Il libro della cura di sé degli altri del mondo* (pp. 81-111). Torino: Rosenberg & Sellier.
- Puig, N. (1996). *Joves i Esport*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria General de l'Esport.
- (2001a). Differenz und Geschlechterbeziehungen im Sport. A K. Heinemann i M. Schubert (Eds.), *Sport und Gesellschaften*. Schorndorf: Hofmann.
- (2001b). Itinerarios deportivos de las deportistas españolas. A B. Vázquez, (dir.), *Las mujeres en la alta competición deportiva* (p. 27-38). Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte (Estudios sobre ciencias del deporte. Serie de investigación, 30).
- (2002). Weibliche Differenz im Sport. Die Situation der Frauen im Sport zu Beginn des neuen Jahrhunderts. *Sportwissenschaft*, vol. 32, núm. 1, p. 48-67.
- Puig, N.; Garcia, O. i López, C. (1999). Sports Clubs in Spain. A K. Heinemann (ed.), *Sports Clubs in various European countries* (p. 71-100). Schorndorf: Hofmann, Schattauer.
- Puig, N. i Viñas, J. (2002). *Mercat de treball i llicenciatura en educació física a l'INEF-Catalunya, Barcelona (1980-1997)*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Sánchez Bañuelos, F. (1992). La participación femenina en el programa ADO'92. A AA.VV., *El ejercicio físico y la práctica deportiva de las mujeres* (p. 135-140). Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, Instituto de la Mujer.
- Viladot, A. (1993). *Estereotips socials de la dona*. Barcelona: Institut Català de la Dona.
- White, A. (2003). Women and sport in the UK. A I. Hartmann-Tews i G. Pfister (eds.), *Sport and Women. Social issues in international perspective* (p. 35-52). Londres i Nova York: Routledge, International Society for Comparative Physical Education and Sport.